

Marijan Mandac

DESET RASPRAVA U ČETVRTOM TEOLOŠKOM GOVORU
GRGURA NAZIANSKOGA

Dix textes scripturaires discutés dans le Quatrième discours théologique de Grégoire de Nazianze

UDK: 232.22

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 07/2004.

Sažetak

U članku što slijedi iznosi se žestoka i oštra rasprava o božanstvu Isusa Krista. Nesmiljeno ju je vodio Grgur iz Nazianza s eunomijevskim teolozima svoga naraštaja i svoga kapadočkoga zavičaja. Grgur je dobro znao da se spor odnosi na bitno u kršćanstvu. Eunomijevci su smatrali da Isus iz Nazareta nije Bog. Mislili su da to jasno i razgovijetno proizlazi iz samoga Svetoga pisma. U tu su svrhu navodili veliki broj biblijskih mjesta. Grgur ih je osobno razvrstao u deset skupina. Riječ je o ovim navodima: Izr 8,22; Izr 8,25; 1 Kor 15,25; Dj 3,21; Ps 109,1; Iv 14,28; Iv 20,17; Iv 5,19; Iv 6,3b; Iv 17,3; Lk 18,19; Heb 7,25; Mk 13,32.

Grgur je svojim izlaganjem otklonio eunomijevsko tumačenje nabrojenih mjesta i tako pridonio svoj dio u uspostavi vjere u potpuno Kristovo božanstvo. Nije nam poznato da je itko među Ocima kao Grgur sustavno, pregledno i na jednome mjestu sabrao i pobio eunomijevske svetopisamske dokaze protiv Isusova božanstva. I stoga je njegov Četvrti teološki govor koji raščlanjujemo važan za povijest teologije. Nama je osobno još zato dragocjen jer nam pruža ozbiljno pojašnjenje naznačenih svetopisamskih mjesta. Ovdje u sažetku upozoravamo samo na neka od njih.

Najvažnije mjesto na koje su se pozivali eunomijevci nalazi se u Izr 8,22. Tu Mudrost - nju Eunomijevi učenici kao i sam Grgur poistovjećuju s Isusom - o sebi kaže da ju je Bog stvorio: e;ktisei, me. Polazeći otuda eunomijevci su stalno ponavljali da je Isus u sebi samo ktisma, stvorenje. Grgur je eunomijevcima uzvratio s tri moguća odgovora. Prvi ni sam nije prihvatio. Zato

ga mimoilazimo. Drugi se sastoji u tome da se Mudrost iz Izr 8,22 shvati kao neosobna i stvorena mudrost. To su mišljenje, po Grgurovoj naznaci, zastupali pravovjerni teolozi njegova vremena. On pak osobno predlaže treće rješenje. Grgur drži da u Izr 8,22 doista govori božanska Osoba koja se zove Mudrost. Ali Mudrost tu zapravo govori o sebi kada se utjelovljuje. Prema tome, izričaj ektisé me ne odnosi se na božanstvo Isusa Krista nego na njegovu ljudsku narav koja je stvorena.

Kada je riječ o izrekama što se čitaju u 1 Kor 15,25 te Dj 3,21 i u Ps 109,1 eunomijevci su bili uvjereni da one izravno isključuju Isusovo božanstvo. To je zato što i u sebi sadrže određeno vremensko omeđenje Isusova djelovanja. Jasno je pak da svako ograničenje odstranjuje božanstvo. Grgur u obrazlaganju upozorava da su Eunomijeve pristaše krivo zaključili jer su netočno shvatili izričaje koji se pojavljuju na naznačenim mjestima. To su naoko dvije jednostavne riječi: e[*wj*] i a;cri. Obje zapravo znače “dotle dok”.

Po sebi je jasno zašto su eunomijevci nijekanje Isusova božanstva s najvećim užitkom zasnivali na Kristovoj izreci iz Iv 14,28. Tu je Isus ustvrdio da je Otac od njega “veći”(meizwn). Eunomijevci kažu da je Otac od Isusa u tome smislu “veći” jer je Otac Bog, a Isus to nije. Grgur najprije upozorava da eunomijevci ne smiju stati kod meizwn jer Pismo također veli da je Isus u odnosu na Oca i;soj, jednak. Žao nam je što Grgur svoju tvrdnju nije potkrijepio navodom ako ga je uopće mogao pronaći u Novome zavjetu. On pak Isusov izričaj meizwn teološki razjašnjuje pozivajući se na pojam aivtia: uzrok, izvor, počelo. Otac je od Sina “veći” jer Sin rođenjem od Oca ima svoj bitak. Osim toga, Grgur izričaj “veći” rješava pozivanjem na Utjelovljenje. Ipak se iz njegova Govora vidi da tome pripisuje manje značenje.

Bilo je upravo neminovno da u raspravu o Isusovu božanstvu uniđe tvrdnja o “danu” koji “nitko ne zna” pa “ni Sin”. Izreka se nalazi u Mk 13,32. Razumije se da su eunomijevci kazali da Isus nije Bog jer sam sebi pripisuje takav nedostatak kakav je avgnóia, neznanje. Grgur je uzvratio da Isus koji je Mudrost kao Mudrost pozna “dan”. Ali on taj dan “ne pozna kao čovjek”. Grgur je pitanje i dodatno riješio. Istaknuo je da Sin veli da “dan ne zna” jer ga ne zna od sebe. On ga zna snagom “znanja”(gnw sij) što ga je primio od Oca.

Ključne riječi: Mudrost, stvori me, dotle, veći, neznanje

UVOD

Grgur je svoj *Četvrti teološki govor*¹ većim dijelom posvetio razmatranju o božanstvu Sina Božjega. Učinio je to zato što su njegovi suparnici i protivnici, a to su eunomijevci, nijekali Isusovo božanstvo. Oni su se u tu svrhu pozivali na brojna svetopisamska mjesta. Sam ih je Grgur rasporedio u deset skupina. Otuda potječe naš naslov. Grgur opovrgava eunomijevske svetopisamske dokaze i iznosi svoje tumačenje dotičnih izreka.

Sigurni smo i posve osvjedočeni da je i Grgurov *Četvrti teološki govor* mnogo pridonio da se učvrsti pravovjerje glede Kristova božanstva. Mi ovdje preda se stavljamo sporna mjesta i nastojimo shvatiti kako ih je Grgur razumio. Nadamo se da time stječemo uvid u bogato Grgurovo razmišljanje koje ima trajnu vrijednost. Po sebi se razumije da slijedimo raspored koji je kod razglabanja uspostavio sam Grgur.

1. IZR 8,22 I IZR 8,25

Mudrost o samoj sebi u Izr 8,22 kaže: "Gospodin me je stvorio početkom svojih putova za svoja djela." Ista ta Mudrost o Bogu kaže: "On me je rodio" (Izr 8,25). Arijevski i eunomijevski teolozi² u nijekanju Isusova božanstva, osobno poistovjetivši Mudrost iz Izr 8,22 i Isusa Krista, trajno su se pozivali na izreku Mudrosti o samoj sebi: "Gospodin me stvori". Doista u Septuaginti kojom su se služili piše: e;ktisé me, "stvori me". Polazeći otuda arijevstvo u svim svojim oblicima uči da je Isus iz Nazareta ktisma, stvorenje. On nije Bog.

Sam Grgur kaže da je u arijevsko-eunomijevskoj teologiji navedena izreka iz Izr 8,22 svetopisamsko mjesto broj "jedan". Krivovjernici otuda crpe svoj prvi i osnovni dokaz kada Kristu niječu zbiljsko božanstvo i božansku bit ili narav. Naznačeni im je navod neprestano "pri ruci". Njime se "najviše" koriste. Jasno je zašto Grgur u svome govoru slušateljima radi propovjedničke živosti upravlja pitanje "kako" odgovoriti protivnicima.

¹ U radu se služimo ovim izdanjima: P. GALLAY- M. JOURJON, *Grégoire de Nazianze, Discours 27-31 (Discours theologiques), Sources Chrétiennes, 250, Paris, 1978.* (= P. GALLAY, *Discours*); J. BARBEL, *Gregor von Nazianz, Die fünf theologischen Reden, Testimonia, III, Düsseldorf, 1963.* (= J. BARBEL, *Fünf*).

² Usp. 4,2 (prvi broj označuje četvrti govor, drugi ulomak ili ulomke u govoru); P. GALLAY, *Discours, 226-230*; J. BARBEL, *Fünf, 170-174.*

Grgur je odgovorio navevši tri mogućnosti kod razglabanja Izr 8,22. On najprije izjavljuje da izreku “stvori me” ne treba spočitavati piscu starozavjetnoga spisa. To je bio znameniti kralj Salamon. Nije potrebno iz Pisma ukloniti Izr 8,22 stoga što je Salamon na koncu života čudoredno i u vjeri doživio “pad”. Grgur, očito, pri tome ima na umu izvještaj koji se o ostarjelome Salamonu čita u 1 Kr 11,1-8. Grgur se tako izrazio jer su, po svoj prilici, neki onodobni dobronamjerni tumači otklanjali iz Pisma Izr 8,22 ukoliko to mjesto dolazi od čovjeka kojemu su “kada je ostario žene okrenule srce prema drugim bogovima i njegovo srce nije više potpuno pripadalo Jahvi”(1 Kr 11,4). Grgur, posve razborito, nije htio prihvatiti to rješenje za Izr 8,22.

Grgur naznačuje drugo mišljenje kao neusporedivo ozbiljnije i temeljitije od predašnjega. Sam kaže da su ga zastupali “neki prije njega i držali čvrstim”. Tu Grgur ne spominje nikoga po imenu. Vjerojatno je pak u “neke” ubrojio i Bazilija Velikoga.³ O dotičnome mišljenju Grgur ne želi “ništa kazati”. To znači da ga ne potvrđuje niti odbija. Po tome tumačenju “mudrost” koja o sebi izjavljuje “stvori me” nije osoba koju treba poistovjetiti s Isusom. Prema tome, iz rasprave o Kristu treba isključiti Izr 8,22. Zastupnici ovoga mišljenja drže da “mudrost” u Izr 8,22 o sebi govori kao da je osoba, ali ona to nipošto nije. To je mudrost u općem smislu te riječi. Tumači ovoga smjera kažu da “Pismo zna o mnogome govoriti kao da je osoba, ali ono nema duše” i nije osoba. U tu svrhu navode svetopisamske izjave gdje se kaže kako je more reklo ovo ili ono ili kako je bezdan kazao, odnosno, kako nebesa pripovijedaju.⁴ Polazeći od naznačenoga, dotični tumači zaključuju da je “mudrost” u Izr 8,22 o sebi progovorila kao da je osoba, ali ona to u zbilji nije.

Grgur osobno zastupa treće mišljenje i kratko ga razlaže. Po njemu, u Izr 8,22 i Izr 8,25 o sebi govori ona Mudrost po kojoj sve postoji. Ona je zbiljska Osoba. Utjelovljena naziva se Isus Krist. U tome se Grgur slaže s eunomijevcima. Mudrost koja će se utjeloviti u Izr 8,22 o sebi kaže: “Gospod me stvori.” U Izr 8,25 izjavljuje: “Rodi me. “

Odmah ističemo krajnju točku Grgurova pojašnjenja. Po njemu, u Izr 8,22 i Izr 8,25 Mudrost otajstveno naznačuje svoja dva rođenja. Mudrost u Izr 8,22 izričaj “stvori me” povezuje uz “rođenje ovdje dolje”. To je njezino rođenje u svijetu i povijesti.

---

³ Usp. P. GALLAY, *Discours*, 229 bilj. 2; J. BARBEL, *Fünf*, 172 bilj. 3.

⁴ Usp. Job 28,14; Ps 18,1.

To je Utjelovljenje. Prema tome, izričaj “stvori” odnosi se na “čovještvo” što ga Mudrost rađanjem među ljudima uzima “radi nas”. Ali to je rođenje Osobe koja je Mudrost. Stoga ona u Izr 8,22 kaže “mene” rodi. Po Grguru, izreka “rodi me” iz Izr 8,25 odnosi se na “prvo” rođenje Mudrosti. To je njezino vječno s rođenje iz Boga Oca.

Grgur ukrijepljuje svoje tumačenje učeći da od svega što postoji samo “božanstvo” postoji neuvjetovano. Ono je u sebi i posve je za sebe. Nitko izravno i izvana božanstvu ne određuje svrhu ili cilj. Bog ne postoji ni zbog nečega niti bilo radi čega. Sve pak što je stvoreno, sazdana je s nekim ciljem i u neku svrhu. Grgur tu misao primjenjuje na Izr 8,22 i Izr 8,25. U Izr 8,22 Mudrost kaže zašto je “stvorena”. Ona je “početak putova za djela” Gospodnja. Tu je, dakle, naznačena nakana. Riječ je, u cjelini gledajući, “naše spasenje”. Ono se zasniva, obistinjuje i okončava u “čovještvu” utjelovljenje Mudrosti. U Izr 8,25 Mudrost naprosto izjavljuje “rodi me”. Grgur upozorava da tu nije rođenju naznačen nikakav cilj. Samo je utvrđena zbilja i činjenica rađanja. Grgur zato to rođenje drži vječnim i božanskim rođenjem Mudrosti. On, drugim riječima, izreku iz Izr 8,22 tumači Utjelovljenjem, a tvrdnju u Izr 8,25 božanskim rođenjem iste Mudrosti.⁵

2. 1 KOR 15,25 ; DJ 3,21 I PS 109,1

Protivnici Kristova božanstva u Grgurovo doba svoje su nijekanje zasnivali i na upravo naznačenim biblijskim mjestima.⁶ Grgur ta mjesta naziva *drugim* eunomijevskim dokaznom. On zapravo s određenom porugom kaže da su to među krivovjerničkim uporištima “najveći i nesavladivi” dokazi.

Iz 1 Kor 15,25 Grgur je naveo riječi: “Treba, naime, da on kraljuje do ...” Riječ je o Kristu koji “kraljuje do” određenoga vremena i potom više neće kraljevati jer se u 1 Kor 15,25 kaže da kraljuje a;cri, dotle, kroz to vrijeme. Kada je tako, zaključuju eunomijevci, Isus nije Bog. Božje kraljevanje ne može nikako i nikada prestati.

⁵ O Izr 8,22 i Izr 8,25 te o Isusu kao Mudrosti u Novome zavjetu, usp. P.E. BONNARD, *La Sagesse en personne annoncée et venue: Jésus Christ, Lectio Divina*, 44, Paris, 1966., 18-23; 123-157.

⁶ Usp. 4,4; P. GALLAY, *Discours*, 230-232; J. BARBEL, *Fünf*, 174-176.

Iz Dj 3,21 Grgur izravno navodi tvrdnju da Isusa “nebo treba pridržati do vremena uspostave”. Eunomijevci su otuda zaključili da poslije naznačene “uspostave” nebo više neće “držati” Isusa. I to je za njih dokaz protiv Isusova božanstva.

U Ps 109, 1 koji se redovito primjenjuje na Isusa piše da on “posjeduje sjedalo s desne strane do (e[wj]) svladavanja neprijatelja”. Eunomijevci su iz Ps 109, 1 zaključili da je Isus Bogu “s desne strane” samo “dotle” (e[wj]) dok se ne obistini potpuna pobjeda nad “neprijateljima”. Poslije toga Isus više neće biti na “sjedalu” Bogu “s desne strane”. To, misle eunomijevci, pokazuje da Isus nije Bog.

Budući da eunomijevci uče kako će nastupiti vrijeme kada će Isusovo “kraljevanje” prestati te će on biti “odstranjen iz nebesa”, Grgur ih smjesta i izravno pita tko će “učiniti” da to kraljevanje “prestane” i iz kojega “razloga”. Napomenom odmah želi istaknuti nerazboritost i neosnovanost eunomijevskoga razmišljanja. Grgur eunomijevcima predbacuje da su “preuzeti tumači”. Uz to su do krajnje mjere protivni Kristu kao kralju. Nasuprot njihova mišljenja Grgur navodi anđelovu riječ: “Njegovu kraljevstvu neće biti kraja”(Lk 1,33).

U nastavku tumačenja Grgur s dvije napomene pokazuje u čemu je nedostatak eunomijevske raščlambe navedenih biblijskih mjesta. Eunomijevci zapravo nisu valjano razumjeli izričaje a;cri i e[wj] što se nalaze na navedenim mjestima i zapravo znače isto: dotle, dok. Grgur za e[wj] kaže - pretpostavlja da se isto odnosi i na a;cri - da označuje što se zbiva “do” određenoga vremena. Pri tome se e[wj] uopće ne “protivi budućnosti” niti o njoj govori. Kada, dakle, Pismo kaže da Isus “kraljuje dotle”, ono nipošto ne izjavljuje da poslije toga više neće kraljevati. Pismo to čak uključuje iako o tome izravno ne govori. Da potvrdi to tumačenje za e[wj], Grgur navodi Isusovu riječ: “Bit ću s vama do (e[wj]) svršetka vijeka” (Mt 28, 20). Grgur odmah dodaje “zar poslije” toga Isus više neće biti sa svojim i koji bi tome bio “razlog”. Jasno je pak da će Isus uvijek biti sa svojim vjernicima. To će vječno trajati.

Već naznačeno tumačenje za 1 Kor 15, 25 također treba primijeniti na Dj 3, 21 i na Ps 109, 1. Ako nebo Isusa zadržava “do (a;cri) vremena uspostave”, nipošto time nije rečeno da ga potom neće “držati”. Podjednako, kada se u Ps 109, 1 kaže da Mesija - to je Isus iz Nazareta - sjedi Bogu zdesna “dok (e[wj]) se ne svladaju neprijatelji”, to ne znači da će izgubiti “sjedalo Bogu s desne” kada se svladaju neprijatelji.

Tako je Grgur pokazao neutemeljenost eunomijejskoga dokaza zasnovana na izrekama o Isusu u 1 Kor 15,25; Dj 3,21 i Ps 109, 1. Eunomijevci su krivo i netočno razumjeli riječi $\alpha\kappa\rho\iota$ i $\epsilon\lambda\omega\gamma$ i zato Isusu odrekli božanstvo. Međutim, to je tek prva napomena kojom Grgur pred eunomijevcima brani Isusovo božanstvo. Druga se odnosi na shvaćanje Isusova kraljevanja. Eunomijevci nisu, po Grguru, razumjeli pojam kraljevanja kada je riječ o Isusovu kraljevstvu.

Kristovo je kraljevanje, misli Grgur, dvojako. Isus je u zasebnome smislu kralj ukoliko je "svemogući" ($\text{pantokrat\omega\rho\rho\rho}$). Kao takav on je "kralj" ($\text{basile\upsilon\rho\rho}$) nad svima: nad onima koji na to pristaju i koji to odbacuju. U tome smislu Kristovo "kraljevanje neće imati kraja". Bit će vječno. Ali Kristovo kraljevanje ima i drugi smisao. Odnosi se na one koji "drage volje" prihvaćaju da Isus nad njima "kraljuje". To su kršćani. Sam Krist u njima "sazdaje podlaganje". Tako će trajati do potpunoga spasenja svih kršćana. Kršćani će se jednom kao cjelina podložiti Kristovu kraljevanju. Tada više neće biti potrebe da Krist u njima "sazdaje podlaganje". Podložene ne treba podlagati i zato u tome smislu Isus prestaje kraljevati nad vjernicima. Drugim riječima, Grgur u jednome smislu uči da će Kristovo kraljevanje prestati, a u drugome da će ono vječno trajati.

3. Iv 14,28

Kada Grgur u propovijedi nabraja temeljne eunomijejske prigovore protiv Isusova božanstva kao "treće" navodi⁷ izričaj "veći". Budući da su njegovi slušatelji znali o čemu je tu riječ, Grgur uopće nije rekao ni napisao novozavjetno mjesto u cjelini. U Iv 14,28 Isus kaže: "... jer Otac je veći ($\text{me\iota\zeta\omega\nu}$) od mene." Nije teško pogoditi zašto su se eunomijevci "hvastali" izričajem "veći". Po njima, sam Isus tvrdi da je Otac od njega "veći" i time sam svjedoči da on nije Bog.

Grgurov je odgovor eunomijevcima višeslojan. Mi u stopu slijedimo njegovo razglabanje. Grgur za početak kaže da bi eunomijevci za se "možda" imali "nešto" od izričaja "veći" da se u Pismu nalazi samo taj izričaj. Ali, po Grguru, to nije slučaj. On ističe da u Pismu također piše da je Isus s Ocem "jednak" ($\text{i}\text{;}\text{soj}$).

⁷ Usp. 4,7; P. GALLAY, *Discours*, 240; J. BARBEL, *Fünf*, 186.

Štoviše, Grgur bilježi da se “jedno i drugo” posve “jasno” nalazi u Pismu. Sto se tiče izričaja “veći”(meízwn) nalazi se bez dvojbe u Iv 14,28. S obzirom na izričaj “jednak”(i;soj), u stanovitoj smo neprilici. Njemački stručnjak⁸ u potvrdu Grgurove tvrdnje nije upozorio u svome izdanju na nijedno mjesto u Novome zavjetu. Francuski stručnjak⁹ u pozadini izričaja i;soj vidi Isusovu izreku u Iv 10,30. Tu Isus kaže: “Ja i Otac jedno (e[n] smo.” Ostaje nam nejasno zašto Grgur u sporu s eunomijevcima oko izričaja meízwn nije naprosto naveo e[n] iz Iv 10,30. Jedino nam kao moguće rješenje pada na pamet da je izostavio e[n] da ne uđe na tome mjestu u raspravu sa sabelijevstvom.

Grgur, dakle, najprije eunomijevcima kaže kako se za svoj zaključak ne mogu pozivati na izričaj “veći” kada je Isus Ocu “jednak”. U nastavku tumačenja Grgur veli da se naznaka “veći” u Iv 14,28 zapravo odnosi na aivtía, uzrok. To je Otac. On je upravo zato “veći” jer je aivtía. Sin je iz Oca koji je aivtía, izvor. U tome je smislu Otac “veći” od Sina. Ali kada je riječ o “naravi”(fúsij), Sin je “jednak” s Ocem. On je “jednako” Bog kao i Otac. Tu više nije na snazi meízwn.

Grgur kao određenu nadopunu prethodnome razmišljanju navodi uzvišenost samoga rođenja. Eunomijevci su držali da Sin nije Bog jer se rodio. Tako su rođenju bitno umanjili čast i dostojanstvo. Grgur sudi posve drukčije. On misli da “biti iz takvoga izvora nije ništa neznatnije” od činjenice što je netko “bez uzroka”. Grgur želi reći da Sin nije time umanjen što ima aivtía u Ocu. To je dostojanstveno kao i činjenica što Otac nema aivtía u nikome. Sin rođenjem ima zajedništvo “slave” s Ocem. Osim toga Sinovo je rođenje (génhsij) u samome sebi “ogromna zbilja”. Ako ljudi “imaju pamet”, Sinovo rođenje smatraju nečim “dostojnim čašćenja”.

Grgur dodaje još jedno tumačenje¹⁰ za Isusovu otajstvenu izreku da je Otac od njega “veći”. Isus izričajem “veći” naznačuje odnos Oca prema njemu ukoliko je “čovjek”. Grgur bilježi da je to, dakako, “istinito”, ali nije i “veliko”. To je zato jer nije nimalo “čudno” što je “Bog veći od čovjeka”. Ovo tumačenje, vidi se, izričaj “veći” tumači polazeći od Utjelovljenja.

---

⁸ To je J. BARBEL.

⁹ To je F. GALLAY.

¹⁰ O Iv 14,28 u otačkim tumačenjima, usp. M.J. LAGRANGE, *Évangile selon saint Jean, Études Bibliques*, Paris, 1927., 394-395.

4. Iv 20,17

Eunomijevci koje Grgur u svome ulomku¹¹ izravno naziva “krivovjericima u zabludi” Isusovo su božanstvo odbacivali “četvrtim” dokazom uzetim iz Kristove izreke u Iv 20,17. Grgur je u svoj odgovor upleo dio Ivanova retka u kojemu uskrsnuli Gospodin veli Mariji Magdaleni: “Uzlazim Ocu svome i Ocu vašemu, Bogu svome i Bogu vašemu.” Jasno je da su eunomijevci svoje krivovjerje i “zabludu” ovdje temeljili na tome što je Isus Boga nazvao “moj Bog”.

Eunomijevci su držali da izričaj “moj Bog” pokazuje da Isus nije Bog. On to nije jer Oca naziva svojim Bogom. Bog pak nije onaj tko ima Boga. Grgur pomoću kristologije tumači Isusovu izjavu i priznanje da je Bog Otac “njegov Bog i Otac”. Govoreći o Isusu, Grgur veli da je Krist “dvojak”. Isus posjeduje “naravi”(fúseij) koje u “mislima” razlikujemo i razlučujemo. Očito je da su to božanska i ljudska Kristova narav. Odnos među tim dvjema naravima Grgur izražava riječima “miješanje” (súgrasij) i “sastajanje” (súnodoj). Grgur se tako izrazio da se očuvaju vlastitosti obiju Kristovih naravi. Ali on ne zaboravlja istaknuti i Kristovo osobno jedinstvo. Grgur kaže da je “jedno i drugo jedno”. To pak “jedno”(e[n] nije jedno “naravlju”. Ono je “sastajanje obojega”. To znači da jedinstvo u Kristu ne počiva na “naravi”. Naravi su dvije. Jedinstvo dolazi iz “sastajanja” obiju naravi. To se “sastajanje” zbilo u osobi Sina Isusa Krista koji ima dvije “naravi”. U Isusu se obistinilo “sastajanje” (súnodoj) božanske i ljudske naravi.

Polazeći od naznačene kristologije Grgur veli da Bog Otac nije Bog Riječi. Po Grguru, Riječ tu označuje Isusovo božanstvo, tj. Isusa ukoliko je Bog. Otac Isusu nije Bog jer je i sam Bog. Razumije se da Bog ne može niti Bog “u strogome smislu” (kuríwǵ) Bogu. Grgur bi to pripustio u nekom širem i prenesenome značenju. Osobno nismo razumjeli što on pod tim točno podrazumijeva. Zauzvrat, Bog Otac je Isusu, ukoliko je Riječ i Sin, “u strogome smislu” (kuríwǵ) Otac. Od Oca se rađa.

Izravno odgovarajući eunomijevcima Grgur tvrdi da je u Isusovu otajstvu Bog Otac zapravo Bog “onoga što se vidi”. To je Isus Krist ukoliko je čovjek. Kristova je ljudska narav stvorena.

¹¹ Usp. 4,8; P. GALLAY, *Discours*, 240-242; J. BARBEL, *Fünf*, 186-188.

Zato je i ona Božje stvorenje. Prema tome, “u strogome smislu” (kuriwǵ) Bog je Bog Isusova čovještva.

5. PRIMANJE

Eunomijevci su svoj “peti” dokaz crpli¹² iz mnogih novozavjetnih mjesta gdje se “kaže” da Isus ovo ili ono “prima”. Grgur je naveo veći broj onoga što Isus “prima”. Tako je naznačio: život, rasuđivanje, vlast nad svakim tijelom, slavu.¹³ Eunomijevci su smatrali da Isus ne može biti Bog kada evanđelje tvrdi da on razno “prima”. On sve “prima” od Boga koji je Otac.

Grgur svekoliko Isusovo “primanje” pripisuje njegovu “čovještvu” (avnqrwpóthj). Isus kao čovjek od Oca “prima” ono o čemu govori evanđelje. Prema tome, iz činjenice “primanja” ne smije se zaključiti da Isus nije Bog. Unatoč kazanome, Grgur priznaje da nije “nedozvoljeno” (a;topon) da se “primanje” pripíše Isusu ukoliko je Bog, tw Qew . Ako se tako tumači “primanje”, ne misli se reći da je Isus kao Bog “kasnije stekao” ono što je primio. Isus sve to ima “od početka”, tj. od sve vječnosti. On to nema s “razloga milosti već naravi”. To proizlazi i temelji se na njegovoj božanskoj naravi koja je jedna s Očevom naravi.

6. Iv 5,19

Grgur je na “šesto” mjesto¹⁴ u popisu svetopisamskih mjesta pomoću kojih eunomijevski teolozi dokazuju da Isus nije Bog stavio Kristove riječi iz Iv 5,19. Isus je rekao: “Sin ne može sam od sebe činiti ništa, doli što vidi da čini Otac. Što on čini, to jednako i on čini.”

Lako je shvatljivo zašto su eunomijevci navodili Iv 5,19. Tu sam Isus o sebi izjavljuje da “ne može” te da “čini što vidi da Otac čini”. Tako sam Isus, po eunomijevcima, svjedoči da nije Bog. Mislili su da Bogu ne pristaje izričaj “ne može”.

Grgur je tome eunomijevskome prigovoru posvetio veliku pozornost. Opovrgava ga veoma dugo i naročito pomno. To bi moglo značiti da su i eunomijevski teolozi u svome dokazivanju iznimno značenje pripisivali izreci u Iv 5,19.

---

¹² Usp. 4,9; P. GALLAY, *Discours*, 242; J. BARBEL, *Fünf*, 188.

¹³ Usp. Iv 5,26-27; Ps 2,8; Iv 17,2; Otk 5,12; Iv 17,6.

¹⁴ Usp. 4,10-11; P. GALLAY, *Discours*, 242-248; J. BARBEL, *Fünf*, 188-192.

Grgur u svome vlastitome tumačenju smjesta upozorava da se glagol “moći” (dúnamai) ne rabi samo “na jedan način”. Taj je glagol “višeznačan”. Grgur u tu svrhu navodi primjere iz svakodnevnoga života. Uz to se u potvrdu svoga mišljenja također poziva na brojna novozavjetna mjesta¹⁵ koja usput kratko i jezgrovito pojašnjava. Kako to nema bliže sveze s Iv 5,19 to ovdje izostavljamo.

Grgur u govoru bilježi da doista postoje zbilje koje su u najstrožem smislu nešto što je “posve nemoguće i nedopustivo”. Tako je “nemoguće da je Bog zao ili da ne postoji”. Jednako je nemoguće da su “dva i dva četiri i deset”. U isti razred nemogućega Grgur uvrštava Isusovu riječ da “Sin ne može od sebe ništa činiti”. To je prava i stroga nemogućnost. Ali to nimalo ne znači da Sin zbog toga nije Bog. Upravo zato Sin ne može “od sebe” (avp v e'auto) činiti jer je Bog. Sin ne čini “nešto” što i Otac “ne čini”. Sve što Otac “ima”, to “je Sinovo”. Vrijedi i obratno. Sve “što je Sinovo i Očevo je”. Prema tome, što se djela tiče, “nijedno nije vlastito” ni Ocu ni Sinu. Sva su djela Ocu i Sinu “zajednička”. To je kao što je Ocu i Sinu “samo bivstvo zajedničko”(avutò tò eiv nai koinón). To ne priječi da Sin “bivstvo (tò eiv nai) ima” od Oca.

Vidi se da Grgur, mada to izriječkom ne kaže, zajedništvo Oca i Sina u svakome djelu zasniva na jedinstvu njihove naravi. Kao što je u Ocu i Sinu narav jedna, tako je i djelo jedno. Stoga Sin “ne može raditi ništa od sebe” nego “čini” što i Otac “čini”. Tako je Grgur razjasnio izričaje “ne može” i “čini”. Sada se trudi rastumačiti što znači da Sin čini što “vidi” da Otac čini.

Pri tumačenju izreke da Sin kod djela koje čini “gleda” u Oca, Grgur najprije ističe da Sin tako ne postupa jer bi mu bio nužan netko da ga “pouči”. Sinu nije potrebna pouka bez koje “nešto neće učiniti”. To je zato što je on Mudrost kojoj nije potrebit učitelj niti poučavanje. Ipak Grgur zbog izričaja “gleda” iz Iv 5,19 naznačuje da kod činjenja djela “Otac pokazuje uzorke (toùj túpouj) samih djela”. Te “uzorke” u djelo “provodi Riječ”. To je Sin. Grgur nešto pobliže pojašnjuje što želi kazati tvrdnjom da Sin provodi u djelo Očeve “uzorke”. U tu je svrhu jedan za drugim upotrijebio pet priloga. Radi jasnoće izražavamo ih imenicama. Grgur kaže da Sin ne obistinjuje i ne provodi u čin “uzorke” ni kao “rob ni kao neznalica”. On to vrši kao “znalac i gospodar”.

¹⁵ Usp. Mt 9,15; Mk 6,5; Iv 7,7, itd.

Grgur zaključuje da Sin svoje djelo obavlja patrik w j, tj. kao što čini Otac.¹⁶

7. Iv 6,38

Eunomijevci su svoj dokaz¹⁷ protiv Isusova božanstva izvodili također iz Iv 6,38. Isus na tome mjestu veli: "Ja siđoh s neba ne da vršim svoju volju, nego volju onoga koji me je poslao." Nije teško pogoditi kako su eunomijevci tumačili navedene Gospodnje riječi. Budući da Isus izjavljuje da ne vrši "Sinovu volju" nego volju "onoga koji ga je poslao", a to je Bog Otac, eunomijevci zaključuju da Isus nije Bog.

Kada Grgur tumači Iv 6,38 i tumačenjem pobija eunomijevsko pojašnjenje, on zapravo, iako to izriječom ne kaže, razlikuje Isusovu božansku i ljudsku volju. O Isusovoj ljudskoj volji bilježi da pod nipošto nije "suprotna Bogu". To je Bog Otac. Grgur kao obrazloženje naznačuje da je Isusova ljudska volja "potpuno pobožanstvenjena" (qewqèn o|lon). Jasno je da upravo zato ne čini ništa što se protivi Bogu.

Ali Grgur svojim izričajem nimalo ne niječe Isusovu ljudsku volju. Isus ima ljudsku volju jer je "čovjek", tj. posjeduje potpunu ljudsku narav. Ta je pak narav sjedinjenjem s Riječi pobožanstvenjena i tako temelj i uzrok općeg ljudskoga pobožanstvenjenja.

Glede Isusove božanske volje Grgur kaže da Isus "ne vrši svoju volju". On to ne čini jer ta volja "ne postoji odvojeno" od Očeve volje. Isus kao Bog ima božansku volju, ali je ona "zajednička" s Očevom voljom. Grgur naznačuje da je u Oca i Sina volja "zajednička" i jedna baš onako kako im je "jedno božanstvo".¹⁸

8. Iv 17,3 i Lk 18,19

Grgur je među eunomijevskim dokazima¹⁹ na "osmome" mjestu naveo Isusove riječi zapisane u Iv 17,3 i Lk 18,19. U Iv

---

¹⁶ Usp. M.J. LAGRANGE, *Évangile*, 142-143.

¹⁷ Usp. 4,12; P. GALLAY, *Discours*, 248-250; J. BARBEL, *Fünf*, 194.

¹⁸ Ovdje upozoravamo na zabluđu monoteletizma kome su se oduprli Sofronije Jeruzalemski i Maksim Ispovjedalac: usp. B. ALTANER-A. STUIBER, *Patrologie*, Herder, 1966., 520-524.

¹⁹ Usp. 4,13; P. GALLAY, *Discours*, 252-256; J. BARBEL, *Fünf*, 196-198.

17,3 Isus kaže: "... da upoznaju tebe, jedinoga istinitoga Boga i koga si poslao Isusa Krista". U Lk 8,19 Isus veli: "Nitko nije dobar doli jedini Bog." Budući da je po Isusovoj pouci samo jedan Bog, a to je Bog Otac, eunomijevci drže da su u pravu kada Isusu odriču božanstvo i uče da on nije Bog.

Grgur ovdje napominje da je "rješenje" eunomijevskoga prigovora "posve lako". U najmanju ruku tako se njemu "čini". Grgur najprije s više primjedaba razjašnjuje Iv 17,3. Tako kaže da se izričaj "jedini istiniti Bog" ne može uzeti kao dokaz protiv Isusova božanstva. To je zato što je Isus auvtoalh qeia. Ta riječ neposredno znači²⁰ istina u sebi, posvemašnja istina. Ovdje čak možemo navesti, makar to Grgur nije izravno učinio, Isusovu izreku: "Ja sam istina" (Iv 14,16).

U nastavku razmišljanja Grgur ističe nekoliko drugih novozavjetnih mjesta gdje se riječ mónoj, jedan jedini, povezuje s Bogom.

Tako je u Rim 16,27 te 1 Tim 6,16 i 1 Tim 1,17. Međutim, ta se mjesta ni u kakvom slučaju ne protive Isusovu božanstvu. Što se pak neposredno tiče izričaja "jedini istiniti Bog", Grgur napominje da se njime zapravo otklanjaju "bogovi koji to nisu već se nazivaju" takvima. Izraz "i koga si poslao Isusa Krista" nije u Iv 17,3 zato da se Isus isključi iz izričaja "jedini Istiniti". Njime se u zbilji utvrđuje "zajedničko božanstvo" Oca i Sina.

S obzirom na Lk 18,19 i izričaj "jedan Bog", Grgurovo je tumačenje doista kratko i sažeto. Grgur kaže da Isus u Lk 18,19 uči samo to da je Bog jedino "dobro u najvišoj mjeri". Prema tome, eunomijevci svoje razmišljanje ne mogu niti smiju osloniti na Lk 18,19. Tu uopće nije govor o Kristovu božanstvu.

Na kraju svoga razglabanja Grgur eunomijevce podsjeća na izreku u Bar 3,36 i Bar 3,38. Kada bi netko na Bar 3,36 primijenio njihov način tumačenja, morao bi tvrditi da je "Bog samo Sin". Tada Otac ne bi bio Bog. Po Grguru, u Bar 3,36 je bez dvojbe govor o Sinu. Tu piše: "Ovo je tvoj Bog, uza nj se neće brojiti drugi." Prema tome, držeći se eunomijevskog postupka pri tumačenju, jedino je Sin Bog. Grgur na temelju Bar 3,38 pokazuje da je u Bar 3,36 govor o Sinu. U Bar 3,38 čitamo: "Poslije toga, bio je viđen na zemlji i boravio je s ljudima." To je Sin koji je "s nama bio tjelesno udružen". On je bio s onima koji žive "ovdje dolje". Kao što se na temelju Bar 3,36 ne smije

²⁰ Usp. A. BAILLY, *Dictinnaire grec-français*, Paris, 1903., 313.

zaključiti da je Bog samo Sin, tako nije dopušteno rat pomoću izreka iz Iv 17,3 i Lk 18,19 Sina isključiti iz božanstva i reći da Sin nije Bog.

9. HEB 7,25

Prema Grgurovom nabranju postoji i "deveto" svetopisamsko mjesto²¹ koje eunomijevci svojataju u svome pobijanju Isusova božanstva. Oni ga uzimlju iz Heb 7,25 gdje se o Isusu kaže kako "trajno živi da zagovara za nas". Eunomijevci očito misle da Isus nije Bog kada se kod Boga Oca u molitvi "zauzima" za svoje vjernike. Bog se ne moli već mu se upravlja molitva.

Grgur je sa svoje strane upravo udivljen i oduševljen izrekom u Heb 7,25. On je drži "dobrom, nadasve otajstvenom i čovjekoljubivom". Isus koji se zauzima za kršćane izražava svoju veličanstvenu i tajnovitu ljubav kojoj nema međe ni granice.

Riječ "zauzimati se" (evntugcáein)²², Grgur tumači pomoću glagola presbeúein. Taj pak glagol, uz ostalo, također znači²³ "biti veleposlanikom". Isus je kod Boga ljudski veliki poslanik. U tome se smislu kod Oca "zauzima" za ljude i za njih "moli". Isusova uloga poslanika počiva na njegovu "posredništvu". Ono je nutarnji razlog što Isus kod Oca zagovara ljude. Razumije se da Grgur svoje tumačenje izvodi iz Pavlove tvrdnje u 1 Tim 2,5. Apostol tu izrijekom piše: "Jer, jedan je Bog, jedan je i posrednik između Boga i ljudi, čovjek Krist Isus."

Govoreći radi govorničke svježine i naglašenosti o sebi, a na pameti imajući sve vjernike, Grgur kaže da Isus za nj "posrednički posreduje još i sada" dok on drži propovijed. Grgur veli: Isus "kao čovjek" posreduje za "moje spasenje". On je i sada "s tijelom što ga je za se uzeo". Grgur dodaje: Isus za me posreduje kao čovjek sve dotle "dok me snagom svoga utjelovljenja ne učini bogom". U tome je Kristovo zauzimanje, molitva, zagovor i posredništvo. Traje dok vjernik ne "postane bogom". Bog Sin upravo je zato postao čovjekom. Svojim učovječenjem pobožanstvenjuje čovjeka. Jasno je da Isus sada, iako u tijelu, ne podnosi "naše tjelesne patnje".

Grgur je s punim razlogom u svoje razmatranje uvrstio izreku koju o Isusu čitamo u 1 Iv 2,1. Tu se Isus naziva

---

²¹ Usp. 4,14; P. GALLAY, *Discours*, 256 J. BARBEL, *Fünf*, 198-200.

²² Usp. C. SPICQ, *L'Épître aux Hébreux*, II, *Études Bibliques*, Paris, 1953., 198.

²³ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1619.-1620.

paráklhtoj. Ne samo to nego je to jedino mjesto gdje se Isus u cijelome Pismu naziva paráklhtoj. Sama riječ²⁴ paráklhtoj prvotno naznačuje onoga koga se “doziva u svoju pomoć”. Polazeći otuda, paráklhtoj označuje odvjetnika koji na sudu obranom pritječe u pomoć optuženome i nastoji ga osloboditi optužbe i osude. Ali paráklhtoj može općenito značiti “branitelj” i “zagovornik”. Teško je kazati u kojemu je smislu i značenju apostol Ivan u svome pismu Isusa nazvao paráklhtoj. Poteškoća je upravo u tome što svako naznačeno značenje za paráklhtoj na svoj način odgovara Isusovom posredničkom djelu. Isto tako dadu se sva zajedno pripisati Isusu Kristu. Nama se teško opredijeliti za neko od istaknutih značenja.

U svakom slučaju Grgur ističe da se Isus kao paráklhtoj svojih vjernika nipošto i na nikakav način ne “rasprostire niti ničice pada pred Ocem kao rob”. Grgur traži da se tu kao đavolsko iskušenje udalji svaka “ropska pomisao”. To bi bilo “nedostojno Duha”. Ali to niti “Otac traži” kao što ni “Sin ne podnosi”.

Na kraju kod Grgura nailazimo na riječ paráklhsij. Očito je njome izrazio ulogu Isusa koji je paráklhtoj. Mislimo da je Grgur riječ paráklhsij koja inače može značiti²⁵ “zazivanje” i “molitva” upravo upotrijebio u smislu “poticanje” i “ohrabrenje”. Isus se kao paráklhtoj koji zagovara, brani i kod Oca moli za vjernike također poticajem i ohrabrenjem obraća svojim sljedbenicima. On ih kao “Riječ i savjetnik” bodri da budu “strpljivi”. To čini na temelju onoga što je “kao čovjek pretrpio”.

10. Mk 13,32

Na posljednjem “desetome” mjestu Grgur navodi²⁶ Isusovu izreku iz Mk 13,32. Eunomijevci su i na njoj gradili svoj dokaz protiv Kristova božanstva. U Mk 13,32 Isus kaže: “A o onome danu i uri nitko ne zna pa ni anđeli na nebu ni Sin nego samo Otac.” Eunomijevci su bez dvojbe otuda što Isus jasno priznaje svoje “neznanje” (a;гноia) kada je u pitanju “posljednji dan” zaključili da Isus nije Bog. Smjesta naznačujemo da je u Mk 13,32 riječ o “danu” koji je “zadnji”. To je dan Isusova slavnoga dolaska i dovršetka povijesti spasenja.

²⁴ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1465.

²⁵ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1465.

²⁶ Usp. 4,15-16; P. GALLAY, *Discours*, 256-260; J. BARBEL, *Fünf*, 200-204.

Svakom je egzegeti i teologu poznata teškoća pri tumačenju “neznanja” iz Mk 13,32. Stoga pomno nastojimo izraziti Grgurovo pojašnjenje. Grgur najprije svojim slušateljima i čitateljima doziva u svijest da je Isus Krist istinska Mudrost. On je svemu što postoji stvoritelj, dovršitelj i konac. Grgur je za te tvrdnje našao uporište u Pismu.²⁷ Otuda je jasno da Isus kao Mudrost zna sve što se događa i zbiva. Isus kao Sin posjeduje “znanje” (gnw sij) od kojega nema cjelovitijega niti savršenijega. Tako Grgur nasuprot a;gnoia stavlja gnw sij.

Novi dokaz o Sinovu poznavanju posljednjega dana Grgur vidi u činjenici što Isus sve “točno pozna” što se zbiva “prije” zadnjega “sata”. Isto tako do pojedinosti pozna događaje “u trenutku svršetka”. Po Grguru, u tome se svi slažu. Zato on može postaviti pitanje kako onda Isus ne pozna “sami sat”.

Prethodnim je Grgur dokazao da Isus kao Mudrost u zbilji pozna “zadnji dan i sat”. Time je otklonio eunomijevski prigovor. Ipak Grgur mora položiti račun zašto Isus u Mk 13,32 izrijekom izjavljuje da “dan i sat” ne pozna “nitko pa ni Sin”. To pozna jedino i jedini Otac. Pitanje Isusova neznanja Grgur rješava pozivajući se na Utjelovljenje. U tome otajstvu duhom treba razdvojiti “ono što se vidi” od onoga što se “umom pozna”. Jasno je da Grgur tu govori o Kristovu božanstvu koje se okom ne vidi, ali se razmatranjem i razmišljanjem doumljuje. On također govori o Isusovom čovječstvu koje se vidi tjelesnim vidom. Sada Grgur kao temeljno pojašnjenje za Mk 13,32 dodaje da Isus zadnji dan “pozna kao Bog”. To je ono što se u Isusu ne vidi već se vjerom prihvaća i razmatranjem dotiče. Isus zadnji dan “ne pozna kao čovjek”. Tu zbilju svatko vidi svojim očima. Grgur smatra da je to što je iznio “svima očevidno”. On zaključuje da u Isusovu otajstvu “neznanje” (a;gnoia) treba pripisati “ljudskome, a ne božanskome”. Vidi se, drugim riječima, da Grgur tu polazi od kristologije kao što je i prethodno veoma često činio.²⁸

Izneseno tumačenje Grgur smatra po sebi “dostatnim”. Ali unatoč tome iznosi još jedno “drugo”. Preuzima ga od čovjeka “svoga vremena”. Grgur ga naziva “učenjekom”. To je, po svemu sudeći, Bazilije Veliki.²⁹ Bez obzira tko je to bio, Grgur usvaja

---

²⁷ Usp. 1 Kor 1,30; Heb 1,2; Mt 28,20; Otk 21,5,1,8; 23,13.

²⁸ O Grgurovoj kristologiji, usp. J. LIÉBAERT, *L'Incarnation*, Paris, 1966., 158-162; A. GRILLMEIER, *Christ in Christian Tradition*, London-Oxford, 1975., 368-370.

²⁹ Usp. P. GALLAY, *Discours*, 259 bilj.2.

njegovo mišljenje. Ono polazi od Boga Oca koji je “uzrok” i “prva narav”. Ocu se znanje o zadnjemu danu pripisuje “iz počasti što je Otac”. On jedini pozna taj dan koji inače nije “nikome poznat ni shvatljiv”. Ali Otac to znanje kao i ostalo daje Sinu kojega rađa. Stoga Sin pozna “dan” jer ga pozna Otac. Ne pozna ga svojim već Očevim znanjem. Otac Sinu priopćava znanje o danu.

ZAKLJUČAK

Blisko promatranje Grgurova *Četvrtoga teološkoga govora* svojim nas je osnovnim smislom i sadržajem dobrim dijelom iznenadilo. Pretpostavljali smo da je rasprava s nijekateljima Isusova božanstva već bila dovršena i da su je u sporu s arijevstvom konačno i slavno priveli kraju prije svega Atanazije Veliki i Bazilije Veliki. Ipak se iz Grgurova *Govora* jasno razabire da nije bilo tako. Stoga su u pravu oni koji tvrde da je istočno kršćanstvo posve nadvladalo arijevsku zabludu u njezinim raznim oblicima tek na Carigradskome saboru iz g. 381. Saboru je nekoliko dana predsjedao i Grgur Nazianski. Sigurno je *Četvrtim teološkim govorom* mnogo učinio da se ukrijepi vjera u Kristovo božanstvo. Svojim je *Govorom* pokazao da eunomijevci ne mogu u Pismu naći uporišta za svoj krivi nauk. Grgur je istodobno pružio vrijedno tumačenje biblijskih mjesta koja su navodili Eunomijevi učenici. Nadamo se da naknadna egzegetska i teološka razmišljanja nisu posve zaboravila Grgurova dostignuća. Ali to bi trebalo pomno istražiti. Jamačno to zaslužuje vrsni i pouzdani učitelj u vjeri kakav je bio naš otac Grgur iz Nazianza u Kapadociji.

RÉESUMÉ

Notre étude qui est comme on le voit écrite en langue croate a pour titre approximatif: *Dix textes scripturaires discutés dans le Quatrième discours théologique de Grégoire de Nazianze*. Pour le dire tout de suite, il s'agit bien sûr de ces textes fameux à l'appuis desquels les eunomiens et avant eux les ariens ont tenté de toute leur force de dénier à Jésus-Christ sa pleine divinité. Grégoire les a lui-même explicitement groupés en dix groupes. Les principaux en sont certainement les suivants: Pr 8,22; 1 Co

15,25; Ac 3,21; Ps 109,1; Jn 14,28; Jn 20,17; Jn 5,19; Jn 6,38; Jn 17,3; He 7,25 et Me 13,32.

Pour notre part nous ne connaissons aucun d'autre parmi les théologiens de l'époque patristique qui ait comme Grégoire dans un endroit très précis et entièrement mis en discussion scientifique et vraiment serrée les arguements bibliques sur lesquels les adversaires de la divinité du Christ ont fondé leur hérésie pernicieuse. Par contre, Grégoire a âprement débattu les citations de l'Écriture évoquées par les disciples d'Eunome. Il a très certainement de cette façon grandement contribué à l'établissement de ce point à tous les égards fondamental dans notre foi.

56

Mais en étudiant de près et en détail les disputes de Grégoire avec ses adversaires nous voulions de surcroît obtenir une explication juste et valable des textes bibliques controversés. Nous espérons sincèrement que notre travail dans ce sens également n'a pas été inutile. Le lecteur de ce résumé comprendra facilement, nous le croyons au moins, que nous ne pouvons pas dans un aperçu rapide entrer dans l'analyse des textes proposée par Grégoire de Nazianze. Mais nous sommes d'avis qu'elle est vraiment profonde et digne d'un si grand théologien et exégète qu'était saint Grégoire de Nazianze en Cappadoce, notre père dans la foi.